

Posudek na inaugurační řízení doc. Mgr. Jána Sabola, PhD., ArtD.

(na získání vědecko-pedagogického titulu profesor ve studijním oboru Literárna veda)

Doc. Mgr. Ján Sabol, PhD., ArtD. se v slovenském literárněvědném prostředí profiluje jednak jako historik slovenské literatury první poloviny 19. století, jednak jako znalec médií a filmový teoretik zabývající se filmovými adaptacemi literárních děl, obecně sémiotickými vztahy rozmanitých uměleckých druhů z pohledu komunikujícího jazyka. K této charakteristice můžeme doplnit umělecký profil etablovaného režiséra, který se může vykázat řadou původních hraných filmů, dokumentárních pořadů, televizních relací pro děti a mládež včetně tvorby rozhlasových her a rozhlasových dramatisací. Nepochybně se v tomto zaměření na hledání styčných ploch mezi sémiotikou, teorií komunikace, literární vědou a obecnou lingvistikou úspěšně odrazilo rodinné prostředí, především badatelský vzor otce prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. Při posouzení celkové tvůrčí činnosti třeba konstatovat, že umělecký i vědecký pól zde nestojí v příkré opozici, ale oba se komplementárně doplňují a tematicky prolínají. Vlastní umělecká tvorba, tj. praktická zkušenost s filmovým řemeslem, divadlem a scenáristikou, umožňuje Sabolovi jakýsi „laboratorní“ pohled zdola a tudíž přesněji formulovat teoretická východiska k problematice intersémiotických a genologických vztahů slovesného, divadelního a filmového textu, resp. studovat transformační a strukturní mechanismy adaptace jako intertextuálního transferu různých uměleckých „jazyků“. V současném období postmoderní marginalizace a dekonstruování výzkumných oblastí lze považovat toto neoavantgardní „spojení“ vědy a umění za méně obvyklé, přesto obohacující a přinášející cenné výsledky pro obě sféry. Ačkoli jde v případě kandidáta, jak jsme už naznačili, o integrální jednotu obou tvořivých aktivit, vzhledem k své profesní orientaci literárního teoretika a komparatisty se vědomě zaměřím na první, vědecko-výzkumnou a také pedagogickou složku, která tvoří hlavní předmět inauguračního posuzování.

Doc. Sabol se v publikační činnosti může vykázat celkem třemi faktograficky a koncepčně cennými monografiemi, vydanými v Prešově a v domácím košickém univerzitním nakladatelství. První z nich *Teleologický a estetický status slovenského klasicizmu a romantizmu* (2007) řeší zajímavý problém vzájemného poměru estetických a mimoestetických faktorů, resp. didaktičnosti a subjektivní zážitkovosti slovenské literatury koncem 18. stol. a v první polovině 19. stol. na pozadí vztahu mezi čtenářem a konkrétním literárním textem. Podle Sabola – v návaznosti na podněty A. Matušky – jde o konfrontaci umělecké a historicky

vývojové funkce, která se směrem od klasicismu k romantismu k sobě sémanticky přibližuje. Toto směřování kandidát interpretačně ukazuje na textech B. Tablice, J. Palkoviče, P. J. Šafaříka, A. Sládkoviče ad. Jestliže první studie *Literárnohistorický kontext percepcie slovenskej literatúry klasicizmu a romantizmu* (s. 9-71) je jakýmsi generalizujícím zamyšlením nad uměleckými kritérii z hlediska tradice a novátorství, nad pomyslnou vzdáleností současného čtenáře ke „klasickým“ dílům, druhá studie *Mýtus a symbol v romantickej literatúre* (s. 73-83) ukázkově interpretuje mytologický podtext a biblické aluze balady Jána Botta *Žltá lalia* a tím naznačuje její poetologickou symboliku, kterou tradiční interpretace s poukazem na převažující folklórní tradici považovaly za nesystémový prvek slovenského romantismu. Monografie se logicky nemohla vyrovnat s nejmodernějšími teoriemi klasicismu a romantismu ve středoevropském kontextu, které se objevily v posledních desetiletích a které zejména romantismus chápou jako „rizomatickou strukturu“ a mluví v literárněsměrovém vývoji o interferenčních vlnách prolínajících celé 19. století. Přesto tato publikace v poslední části *Závěrečné poznámky* (s. 85-97) významově zpřesňuje literárněhistorické poznání poezie a prózy slovenského romantismu nejen jako historicko-typologického modelu, který mechanicky odráží určitou, zejména fenomenologicko-strukturální koncepci výkladu, ale především jako „živého“ symbiotického organismu s množstvím oscilujících protikladných siloçar a pulzujících uměleckých tendencí.

Praktická zkušenost filmového tvůrce-režiséra, který se může opřít o širokou teoretickou bázi, se projevila v publikaci *Lyrické prvky vo filmovej štruktúre* (2009), obhájené v rámci doktorandského studia na Filmové a televizní fakultě v Bratislavě v roce 2008. Sabol v ní dokazuje, že v umění neexistuje „čistý“ text či jednoznačně definované dílo z ontologického pohledu. Ačkoli filmová narace podle autora spíše respektuje epický základ, na výsledné podobě se podílejí prvky relevantní i pro lyrické a jinak nedramatické postupy. Tuto „lyričnost“ Sabol správně spatřuje v akcentu na vnitřní dimenzi postavy, na posunutí zobrazované reality k fiktivní iracionalitě, na poetiku citové a prostorové „atmosféry“. V této souvislosti jen upozorňují, že by v těchto reflexích bylo možné více zohlednit kognitivistické premisy zvažující přítomnost metaforického principu ve slovesných či filmových textech s inklinací k lyrismu jako k estetické výrazové kategorii. Autor má však pravdu v tom, že je obtížné lyriku či „lyrické“ striktně definovat: formálních kritérií je celá řada – nesyžetovost, lingvistická afektivnost, metaforičnost, neaxiologická atemporálnost, oslabený modus naratologické konstrukce, poetičnost (básnickost) apod. Pokud bychom chtěli uvažovat čistě „literárně“ – vyjít od objektivního záměru autora či subjektivního vědomí čtenáře, který „nedourčená“ lyrická místa v textové struktuře dotváří, kam poté zařadit třeba epickou píseň, tj. nejběžnější

lyrický žánr? Literární teoretici v podstatě se shodují pouze v tom, že „tušení“ lyrického lze anticipovat tam, kde dochází k posilnění autorova vztahu k ikoničnosti komunikátu. Tento názor v poslední době zformuloval např. známý Jonathan Culler v monografii *Theory of Lyric* (2015). Můžeme tu doplnit, že se tu vynořují skryté vazby k teorii chaosu, s níž bývá lyrika vyznačující se intenzivnější mírou entropie v posledním období jako umělecký druh částečně ztotožňována. Studium chaosu, jeho existence v literárních a filmových textech, které z fyzikálního hlediska představují nelineární dynamické systémy, zdůrazňují, že chaos není opakem epické narativní uspořádanosti, ale novou kvalitou mezi „pořádkem“ a „nepořádkem“, eliminující kauzalitu a podporující intuitivní smyslovost. Princip chaosu například použil, jak přiznal v jednom ze svých rozhovorů, slavný český režisér František Vláčil při filmové adaptaci historizující novely Vladislava Vančury *Markéta Lazarová* (např. náhodné, chaotické snímání pohybu mračen a exteriérů paralelizujících konfliktnost lidských charakterů, kameraman ji ponechal volně puštěnou, aniž by ji pak reguloval).

Zatím poslední monografie *Medzi literatúrou, filmom a divadlom* (2014) s podtitulem *Genologické poznámky k interakcii literárnych, filmových a divadelných postupov v umeleckom diele*, která byla podkladem úspěšného habilitačního řízení, zřetelně signalizuje tematické zaměření, tj. jednak studium druhových východisek literárního a filmového textu, jednak analýzu adaptací slovesných děl. Inspirací se zde stává lotmanovská sémiotika a mikovský model výrazového aspektu textu determinovaného binární opozicí epické x lyrické. Genologická terminologie zde vychází ze strukturalistických podnětů Nory Krausové a z imanentní stylistiky Emila Staigera, který už přece jen v současném diskursu nebývá tolik citován. V pěti kompozičně členěných kapitolách včetně úvodu a závěru se kandidát zabývá teorií filmové adaptace, zejména žánrovou variabilitou forem intersémiotických vztahů filmu k literární předloze. Triadické třídění (analogické, strukturně-modelové a volné), které s odkazem na zahraniční kontext vnesl do slovenského prostředí Ivan Stadtrucker, lze tu doplnit připomenutím přesnější a podrobnější koncepce představitele nitranské, sémioticko-komunikační školy Tibora Žilky, který zde není překvapivě vůbec citován. Koncepce A. Helmanové (transpozice, komentář a analogie) v podstatě platí pro těsnější intertextuální návaznost, kdy předlohou je např. románová klasická tvorba. Sám Sabol si uvědomuje složitost problematiky, protože si správně klade otázku, zda při volnějším vztahu literární předlohy a filmové realizace lze ještě hovořit o adaptační úpravě, když výsledkem mezidruhové transformace se stává nový komunikát, strukturně i myšlenkově odlišný od původního pretextu. Sabol má pravdu v tom, že není možné literární díla rozdělovat na použitelná či nepoužitelná pro filmovou adaptaci. Filmová narace, její „langue“ i „parole“ jsou zcela autochtonní, schopné

integrovat všechny původní segmenty, tj. i lyrické druhové postupy. Právě Žilkova představa vychází z moderních intertextuálních a intermediálních teorií Geralda Genetta a Julie Kristevy ad. (do roku 2014 např. T. Žilka: *Postmoderná semiotika textu*, 2000; *(Post)moderná literatúra a film*, 2006; *Text a posttext. Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*, 2011; *Vademecum poetiky*, 2011) a je detailně rozpracována pro každý umělecký druh. V každém případě však nastává proměna „telling“ (vyprávění, byť třeba v lyrice oslabené) na „showing“, tj. na předvádění, kdy sémantické informace z textu se sublimují v pohyb, gesta, aktivitu apod.

Také tu můžeme upozornit na několikavazkovou nitranskou ediční řadu *Česká literatúra a film*, která v slovenském kontextu systematicky hodnotí teorii adaptace, obecně intertextuální vazby mezi slovesným pretextem a jeho filmovou realizací. Autorovi kladu otázku, zda by např. ve vztahu literatury a filmu nebylo přínosnější používat pojem intermediality jako specifického projevu transtextuality, což označuje poměr konkrétního literárního textu (produkt graficky fixovaný písmem) k jinému mediálnímu produktu generovanému primárně nejazykovým znakovým systémem. Jak se potom v teorii adaptace (literatura – film) při komunikačním transferu vypořádá např. s hudbou, doplňující zvuk? Představa filmu bez hudby je teoreticky možná, ale ve zvukovém filmu nepředstavitelná, v podstatě režisér realizuje substituci či eliminaci nejen jednoho prvku, ale celého znakového systému, který v literárním pretextu absentuje. Ideální by bylo asi pracovat s terminologií systémové a komplexní návaznosti a tu odlišovat od forem a způsobů přepisů (eliminace, adice, kontaminace, substituce) a při tom zjišťovat jejich komunikačně-sémiotickou komplementaritu (zda např. eliminace je typičtější pro lyrické apod.).

Bez ohledu na tyto hypotetické úvahy třeba vyzdvihnout, že Sabol na konkrétních příkladech demonstruje sémantické a výrazové možnosti textu a filmu např. při přepisu slovenských lidových balad nebo při komparaci románové novely Karola Horáka *Cukor* a jejího filmového ztvárnění realizovaného Stanislavem Párnickým. Právě kapitola zabývající se filmovou adaptací slovenských lidových balad vychází z teze o relevanci nejazykových rozdílů pro stanovení literárnědruhového vymezení epických, lyrických či dramatických postupů. Filmový jazyk balady díky folklornímu základu sice inklinuje k narativní schematizaci a absenci psychologického přístupu, Sabol ale inovativně upozorňuje na možnosti, jak zachytit emocionální symboliku a lyričnost tohoto žánru (barevnost, metaforika, výstavba dialogů, hudebnost, motivická struktura apod.). V těchto reflexích se nepochybně projevuje i praktická zkušenost filmového režiséra, který vytváří specificky jiný, esteticky hodnotný text. Sabol si všímá rovněž projevů magického realismu v slovenské literatuře a filmu (Juraj Jakubisko) a také se věnuje interakci divadelních a filmových postupů, přičemž připomíná divadelní hru

Karola Horáka *Buridanov osol* využívající originálním způsobem filmových videosegmentů v tradiční struktuře divadelní inscenace. Zajímavý je zde postřeh o filmové a divadelní struktuře (jsou chápány jako dvě diametrální metody zobrazování skutečnosti) v tom smyslu, že pokud divadelní scény ve filmu zachytíme výrazovou estetikou a prostředky filmu, pak rozdíl mezi divadlem a filmem se stávají bezpředmětnými (s. 112-113). Z toho vyplývá poznatek, že určujícím principem v procesu sémantické a formální transformace bez ohledu na intenzitu synkretického prolnutí nejrůznějších postupů a uměleckých prvků se vždy stávají druhové vlastnosti přebírajícího adaptačního posttextu. Za zásadní považují, že Sabol tuto tezi prakticky, tj. literárněhistoricky dokazuje minuciózními interpretacemi, které jsou zcela původní, protože vždy směřují k „uzávorkování“ tvořivého přínosu a estetické hodnoty daného komunikátu.

Při celkovém posouzení kandidátových publikačních aktivit lze zodpovědně konstatovat splnění požadovaných kritérií. Počet původních prací přesahuje předepsané čtyři desítky, rovněž počet výstupů typu A respektuje předepsanou normu. Také počet ohlasů na publikační činnost (celkem 84) převyšuje předepsaný počet. Z toho tři ohlasy byly registrovány v citačních indexech WoS nebo v databázi Scopus. Souhrnný seznam publikovaných textů podává ucelenou představu o množství uveřejněných položek zařazených do kapitol v monografiích, v domácích a zahraničních časopisech (vedle domácího prostředí kandidát publikoval v Německu, na Ukrajině, v Polsku, Rumunsku a v České republice) a sbornících, o příspěvcích na konferencích či o pedagogických příručkách. Z nich lze ocenit zejména spoluautorský podíl na kolektivní vysokoškolské učebnici v podobě stručného terminologického slovníku *Interpretácia textov elektronických masových médií* (2004), který vyšel v značně rozšířeném vydání v roce 2010 (20 % spoluautorský podíl). Tento výkladový slovník speciálně reaguje na aktuální problematiku internetové komunikace a celkově poskytuje informačně nasycený „vhled“ do současné mediální sféry včetně zajímavého poučení o sociálních sítích. Výhodou tohoto slovníku je i rozsáhlý seznam domácí a zahraniční literatury, který inovativně vybízí k dalšímu studiu. Rezonanci této příručky nejen ve studentské, ale i v odborné veřejnosti dokládá vysoký počet citací (1. vyd. 49 ohlasů, 2. vyd. 35 ohlasů). Kandidátův podíl zde přesahuje 3 AH, čímž můžeme tuto encyklopedickou publikaci reprezentující základní význam oprávněně považovat za čtvrtou vědeckou monografii. Pedagogické publikační výstupy Sabol uzavřel záslužnou, elektronicky vydanou učebnicí *Interpretácia filmového diela* (2021), která komplexně a instruktivně přibližuje tento fenomén z hlediska jeho struktury a axiologie. Kandidát byl rovněž úspěšný v získávání grantových projektů VEGA, KEGA a od roku 2020 je spoluřešitelem finančně většího projektu *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia* realizovaného v rámci APVV pod vedením hlavního

řešitele prof. Jána Gbúra. V intencích tohoto projektu vydal právě svůj poslední, již připomínaný učebnicový titul. O úspěšnosti pedagogického působení Jána Sabola svědčí i výsledky ve vědecké výchově, kde kandidát od roku 2017 do současnosti připravil k úspěšné obhajobě pět doktorandů, přičemž další tři mají před sebou doktorandské završení.

Doc. Sabol má za sebou dostatečný počet vykonané pedagogické praxe, od roku 1997 působil jako odborný asistent na Katedře slovenského jazyka a literatury FF PU v Prešově, v roce 2004 v rámci fakulty přešel na Katedru všeobecné jazykovědy, fonetiky a masmediálních studií. Po obnovení UPJŠ v Košicích přešel v roce 2007 na tamní Filozofickou fakultu, kde zakotvil trvale na Katedře slovakistiky, slovanských filologií a komunikací. Rozkročení mezi filmovou a literární vědou se projevilo v získání dvou titulů doktorského studia, z nichž titul ArtD. obhájil, jak už jsme uvedli, jako doktorand na Filmové a televizní fakultě VŠMU v Bratislavě. Podle mého názoru inaugurační řízení doc. Jána Sabola symptomaticky upozorňuje na obecnější problém oficiálního uznávání výsledků či výstupů z tvořivé činnosti, která se pohybuje na hraně badatelské a umělecké oblasti. U masmediálního teoretika a filmového režiséra jde o analogický případ, jako třeba u translologa, který sám překládá vědecké a esteticky zaměřené texty, přičemž se zároveň metodologicky věnuje translologické teorii. Pokud tyto složky spolu souvisejí a komplementárně se prolínají, měla by se tato tvůrčí kreativita bodově hodnotit stejným způsobem. Nepochybně by publikační činnost kandidáta, která v obou složkách se zařazuje do literární vědy, ještě výrazněji překročila závaznou tabulku kritérií. V této souvislosti můžeme uvést, že Sabol jako režisér realizoval dva celovečerní filmy, z nichž zejména film *Casino.sk* zaujal slovenské diváky svou politickou aktualizací. Dále kandidát spolupracoval na televizních seriálech v České republice a na Slovensku, a to při přípravě komerčně úspěšného cyklu *Ulice* (TV Markíza a TV Nova) a také připravil množství filmových či televizních dokumentů, reklamních klipů, rozhlasových her a dramaturgií, které přesvědčivě dokládají jeho schopnost prosadit se v této náročné profesi.

Na základě komplexního posouzení jednotlivých kritérií v oblasti pedagogických a vědeckých aktivit s přihlédnutím k celkovému tvůrčímu profilu kandidáta navrhuji, aby po úspěšné inaugurační obhajobě byl doc. Mgr. Ján Sabolovi, PhD., ArtD., udělen vědecko-pedagogický titul profesor ve studijním oboru Literárna veda.

V Praze 28. 5. 2021

prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.